

IN MEMORIAM SREČKU KOSOVELU

IZDIHNIL V TOMAJU, 27. MAJA 1926.

Iz njegove zapuščine.

O UMETNOSTI

Kako malo pomeni danes beseda umetnost! Saj tudi ne more veliko pomeniti: preozek je njen obseg, da bi objel vse, kar se pod tem naslovom označuje. Toliko je danes „umetnega“, da tej besedi kar ne moremo več verjeti. Vse to umetno: blesk, eleganca izraza, visokost in vzvišenost sodbe v „umetnosti“, nas je privedlo do čisto pravilne skepse. Formalna uglajenost, izlikanost, izogibanje vsega, kar dandanes posebno nas, mlade, tako pritiska k tlom, izogibanje najvulgarnejše realnosti, ki je nam odgrnila zelo zgodaj zastore najmladostnejših iluzij in nas brez časovnega prehoda pahnila v svet, kjer imajo odločilno vlogo gospodarske vrednote, vse to izogibanje tega, kar je danes takorekoč vsebina in oblika življenja, nas je privedlo do čisto drugačnega pojmovanja „umetnosti“.

Ne mimo te realnosti, ne nad realnostjo, ampak *skozi* to realnost, proti tej realnosti. Edino skupno geslo moderne umetnosti je: *človečanstvo*.

Ne vitezi-trubadurji, ne labodi na zasanjanih grajskih ribnikih, ne svetle kraljičine v sinjih samotah, ne vile v gorah in romantični lovci, ne kraljeviči, kralji, junaki iz vojn — vsi ti so se umaknili s časom, ki je odšel — ampak *človek*, to je osrednja ideja sodobne in prihodnje umetnosti. Zato izginja v moderni umetnosti tisti tako lepi, romantični pajčolan rahlih sanj med zvezdami in mrakovi, izginja zato, ker prihaja *novi človek*, človek boja in energije, človek, ki se bori za človečanstvo in stoji na strani vseh tistih, ki se borijo zanj.

Jasno je, da nastaja v sodobnem življenju razdor v družbi. Dva idejna otoka nastajata: novi in stari svet. Stari, ki v teoriji proglašča romantično sentimentalni humanizem, a ga v praksi zatira, in novi, ki proglašča edino borbo za „gospodarski humanizem“.

Torej je že v tem neredu skoro jasen nered, ki vlada v sodobni „umetnosti“. Na njeno popolno neorientiranost pri nas ni treba še posebej opozarjati.

Poleg tega smo Slovenci Slovani, ki nimajo one romanske uglajenosti, iz katere izvira „estetizem“, ki pomeni v življenju dekadenco, temveč smo veliko bolj usmerjeni na *etične* vrednote življenja.

Da sklenem: novi umetnik, ki se pa ne imenuje sam tako, ampak mogoče futurist, ekspresionist, konstruktivist, zenitist itd. — ni vezan.

Že takrat sem sovražil pripombe o „finih prstih“, ker delam rad vsako delo; ruval sem dalje. Toda videl sem: globoko korenini osat, na krepki zemlji poganja. Malokdaj ga izruješ, vedno pa se pobodeš z drobnim skelečim trnjem.

Ko hodim po svetu in so moje roke polne bolesi kakor osatovega trnja in me skeli, da ne morem plakati, se spomnim na osat. Toda rečem si: Če je zemlja krepka in redi žito in grozdje in prenese osat — kako ne bi mogel jaz prenesti svojega trpljenja?

POET V MRAZU

Če ne bi deževalo, bi šel proti Barju; kajti lepe so tiste samotne jesenske zvezde. Čisto podobne so zlatim pticam, visoko nad nami. Njih let je tih, da ga ne slišimo. Tako daleč je, da se nam zdijo svobodne, brez zakonov gravitacije; če ne bi hotele več letati, bi priplavale na travnik, mogoče celo na Barje, in bi posedle. Zlate ptice na Barju! Svetle misli na samotnem polju.

Če bi imel denar, bi stopil v kavarno, med godbo. Sam bi stopil in bi prisluhnil. Poznam melodijo. Ni podobna mojemu hrepenenju po breztežnosti?

Tako pa sem v tej mrzli sobi. Čudno vpliva mraz na človeka! Misli postanejo jasne bolj kakor zimske zarje, razpete nad srebrnim poljem. Lahak si! Nobene trudnosti, nobene opojnosti, nobenega strmenja. Omare, stoli, postelje, mize — vse je mirno, niti luč ni premočna, tako da vidiš sivino neba skozi okno. Dež trka ob šipe, kakor drobna roka, ki je žalostna od jeseni.

Čudna je bila davnina! Pesniki niso mogli živeti brez ognja. Bilo sonce, ali topla peč, vse je bilo predmet hrepenenja. Do duše jim je segal telesni mraz. In tema je postala tema v duši. Misel je trepetala, če je trepetala roka. Svet je trepetal pred njimi, če so čutili omotico v očeh. Ta semena trepetajoča iz topline hrepenenja, niso padla v gorke njive. Ostala so kalí. Zagrenjenost je rasla s ponosom samote in preziranja.

„Kaj je neresnica v lepoti? Lepota je čarovnik resnice, ona jo oživilja, lepota je kakor pesem, ki ji ne čujemo besedila. Čemu bi ga hoteli slišati — že sami njeni zvoki govorijo to resnico, davno izrečeno. —“

Današnji pesniki živijo od mraza. Od dvojnega, trojnega... stoternega mraza duš. Nekoč sem videl dva goloba. Snežilo je; ona pa sta sedela na vzboklem okrasku palače, tiha, kakor da trpita neizrečno trpljenje. Ko je začel naletavati sneg bolj poševno, sta vtaknila svoji glavici pod sive peroti, kakor da se grejeta ob svojem srcu. Če bi ju vprašal dobrosrčno: „Ej, golobčka, kje je vajin dom?“ bi mi ne od-

govorila. Preponosna bi bila na svoje brezdomstvo, preponosna na svoje skrito trpljenje. Onadva, ki živita ob toploti svojega lastnega srca, se ne bojita mraza in snega... Ej, golobi, vagabundi, kakšno vam je srce, tisto drobno, toplo srce? Še dolgo je naletaval sneg, goloba pa sta molčala, molčala. Samo včasih sta se spogledala med seboj, samo za trenutek, in zopet sta bila topli kepi perja na palači.

Kaj pišem prav za prav? Komu govorim v paraboli? Nisem podoben solzavemu fajmoštru, ki govori jokaje o Kristu-zmagovalcu? Ali iščem pri ženskah usmiljenja? Ne, ne! V mojem dnevniku ne sme biti sledu o hrepenenju. Jaz sem, kar sem in imam, kar imam. Nič drugega nočem imeti. Moje misli, verne moje misli in sanje — hočete ostati v tej mrzli sobi z menoj? Ako ne, pojdite! Ne, ne! Pridite in napojite se z mojo krvjo, toplo je v moji duši! Nekaj vam lahko dam za na pot med ljudi. To sem dobil od Krasa. Molčanje. Jaz živim lahko sam. Saj živijo skale in bori in brinje in tiste rdeče poti, ki se nikoli ne premaknejo. Lahko živijo, ker vedo: tam daleč v tujini je nekdo, ki nas ima rad. Nekdo, ki mu je Kras dražji od vsega. Kadar se zbudi — stopi vanj, kadar zadrema, sanja o njem.

Takó, ve misli, iztrgane iz dnevnika, ki noče biti dnevnik bolesti, pojdite kakor molčeči romarji med ljudi.

GOREČKE

Gorečke žarijo, dehtijo, vriskajo. To so gorečke! Komaj se ustavim in občudujem — že zažari za njimi obraz. To so gorečke, Kraševke!

„No dobro jutro, mladenka!“ — „Dobro jutro gospod!“

„Lepe rože imate.“ — „To so gorečke.“

„Ali naj prosim za eno?“ — „No, le zakaj. Sama jo dam.“

Iskala je najlepše: žareče od sreče, bohotne, žive in hudomušne. Iskala je in je našla.

„No, pa sedem.“ — „Jaz pa grem drugo iskat.“

Prinese mi rdečo, žarečo, žarko dehtečo. —

„Sedi kraj mene, najlepša gorečka! Bova kaj rekla!“ — „Bova rekla kaj, še trenutek počakajte.“

Steče v klet in mi prinese vina. Terana in črnega kruha. Pijeva in besedujeva. Jutro je, pa še opojna vročina. Hočem oditi.

„No, in gorečke?“ — „Hočete lepšo? Pojdite z menoj!“

Grem. Za vodnjakom ima vrt. Ko jo trže, se sklonim k njej, jo objamem in krepko poljubim.

„No, da ne zlomite gorečke!“

Še enkrat jo poljubim.

„No, daj mi gorečko!“

In mi jo da. Da mi roko in mi jo stisne. V očeh se ji zaikri zvezda veselja. — „Zbogom!“

„To so gorečke, saj sem že rekel — te Kraševke!“

*

Ko sem se opoldne ustavil v senci, sem iztrgal iz notesa verze, ki sem jih bil zapisal, sam ne vem kdaj in kje, mogoče prepisal, če se pravi prepisati, pisati iz srca.

Bolest, to je edina resnica,
sredi tesnobne polnoči.
bolest, to je edina resnica,
edina lepota, ki živi.“

Iztrgal sem in raztrgal. Na tisto stran sem dal gorečkin cvet, žareč in žarko dehteč.

„To so gorečke, te Kraševke!“

ZELVA

Šele v pesmih sem spoznal, kaj je pesnik. Življenjepiš, ki je vekomaj zakrit vohajočemu literarnemu zgodovinarju. Kadar stopi iz temnega kota naravnost v ospredje, se obraz pokaže, kakršen je: truden, popoten obraz.

Oči — vodnjaki spoznanja, roke — vedra, ki se nikoli ne utrudijo zajemati krvi življenja. Pesnik je botanik. Gre po Krasu, in njegov herbarij je zbirka posušenih rož; gre na fronto — njegov dnevnik je poln lobanj.

HONORAR

Stvar je taka: honorar imenujejo plačilo za napisane povesti, novele, romane, pesmi, drame itd. Honorar — beseda, z zlatimi črkami zapisana, s spoštovanjem izrečena, s sladkostjo mišljena, prelepa zvezda, ki kažeš bednim kraljem pot v Betlehem!

Honorarji so različni: veliki ali majhni — ali pa jih sploh ni. Taki so, da z njimi ne moreš živeti, umreti pa ravno tako ne, kajti škoda bi bilo pustiti to, česar pričakuješ. Res je to: honorar je cilj pisanja. Naj govorijo vsi umetniki kar hočejo o popolnosti svojih umetnin, o popolnosti in poti k popolnosti — honorar je vendar sladka beseda. Pot k popolnosti pospešuje edino honorar. Recimo: ko bi dobil toliko honorarja, da bi si kupil par dobrih čevljev, bi se lahko ponašal po sivem ljubljanskem blatu; ker ga ne dobim, sem, kadar dežuje, vedno doma. Lahko bi se tudi obvaroval kletvic, če bi imel honorar in bi si kupil

kruha. A tako ga nimam in zaničujem ljudi. Edina uteha mi je, da nisem debel in neroden.

Nekateri pisatelji so tudi polni časti. Ne pišejo zaradi honorarja, ampak zaradi „umetnosti“. Kadar prodajajo, pa pravijo: „Veste, to ni naprodaj, toda če dobro plačate — no, potem . . .“ In zopet je popolnost v tej osladni besedi. Kajti umetnina je popolna šele, kadar dobiš zanjo honorar. Dotlej ji manjka poglobljena življenjska niansa. Kajti jaz grem s honorarjem v kavarno, ali po kruh, ali si dam popraviti čevlje itd. To je življenjska plat. Druga plat je eterični fluid. Za tega naj se brigajo drugi, meni ga res ni mar.

POVRATEK V KRAŠKO VAS

Večer je. Moj oče sedi v krčmi s kmeti. Vedo, da pridem. Soba je zakajena, obrazi so kakor s pajčolanom zastrti. Vsi govore, obrazi govore, podobe govore, tiste stare podobe. Oče me čaka v krčmi.

Voz. Izstopim. Moj prihod osupne obraze. Vsi oneme. Pozdravim jih. Stiskam jim roke, da ne bi jokal, grenko jokal. Tisti nerodni bratje, tiste trde roke.

„Oče.“

Nerodne so vaše kretnje, trde vaše roke, a oči, te so lepe in drobne — ali so vsake oči, ki pričakujejo, lepe? Te oči so jokale, oče, jokale — zakaj so jokale?

Oče, tvoj sin se vrača, zakaj ne jočeš, oče? Božični večer bo, jaslice bodo v kotu in tvoj sin se vrača, tvoj mrtvi sin.

Oče, oče!

LEPAKI, LEPAKI, LEPAKI

JOŽA ŠELIGO

*Lepaki, lepaki, lepaki.
Ljudje ob cestah sloné.
Rdeče luči obraze žgo,
rdeče je nebo.*

*Lepaki so rdeči ko kri.
Lepaki po zemlji vabijo
na zadnjo tragedijo.*

*Lepaki, lepaki povsod,
koder življenje gre.
Lepaki so živi ljudje.*